

MAREK STRZAŁA*

ORZECZNICTWO
AUSTRIACKIEGO SĄDU NAJWYŻSZEGO
W SPRAWIE REPREZENTACJI WYZNANIOWYCH
OSÓB PRAWNYCH KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

WPROWADZENIE

Kwestia skuteczności w polskim porządku prawnym ograniczeń reprezentacji wyznaniowych osób prawnych Kościoła Katolickiego wynikających z majątkowego prawa kanonicznego tak powszechnego, jak partykularnego, w ostatnich latach, głównie wskutek ugruntowania się orzecznictwa¹ i praktyki prawnej w tym zakresie, ale też zajęciu stanowisk przez przedstawicieli doktryny², sama w sobie przestała być przedmiotem tak żywych i gorących niegdyś sporów i debat. Obecnie uwagę praktyki skupia nie tyle kwestia zasadnicza w postaci zagadnienia, czy recepcja ta zachodzi, lecz kwestie związane z zakresem tej recepcji, zagadnienia szczegółowe dotyczące poszczególnych ograni-

* Dr, Zakład Prawa Kościelnego i Wyznaniowego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Jagielloński, ul. Gołębia 9, 31-007 Kraków, e-mail: strzalamarek@gmail.com.

¹ Zob. Marek Strzała, „Skuteczność norm prawa kanonicznego w zakresie reprezentacji kościelnych osób prawnych w orzecznictwie Sądu Najwyższego”, w: *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. Pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego, Gniezno 11-12 IX 2010*, red. Krzysztof Krasowski, Małgorzata Materniak-Pawłowska, Maksymilian Stanulewicz (Poznań: Ars boni et aequi, 2010), 211-221.

² Marek Strzała, „Ograniczenia reprezentacji wyznaniowych osób prawnych Kościoła Katolickiego”, *Krakowski Przegląd Notarialny* 2 (2016): 107-108 i tam wskazana literatura.

czeń reprezentacji (w szczególności wykładnia pojęć prawa kanonicznego) oraz problemy praktyczne dotyczące dokumentacji wytworzenia woli wewnętrznej (prawidłowego procesu decyzyjnego) przez wyznaniowe osoby prawne.

Pomocne w tym zakresie mogą okazać się doświadczenia państw obcych, zwłaszcza zaś takich, w których ugruntowane orzecznictwo sądowe, podobnie jak w Polsce, uznaje recepcję w państwowym porządku prawnym norm kościelnego prawa majątkowego. Państwem takim jest w szczególności Republika Austrii, w której uznaje się w zakresie reprezentacji wyznaniowych osób prawnych recepcję majątkowego prawa kanonicznego dotyczącego zasad zarządu mieniem kościelnym. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie stanowiska austriackiego Sądu Najwyższego (*der Oberste Gerichtshof*) odnośnie przejmowanych norm prawa kanonicznego, w szczególności zasad ich recepcji oraz kwalifikacji określonych stanów faktycznych w kontekście konkretnych instytucji majątkowego prawa kanonicznego, a tym samym i wykładni kanonów konstytuujących te ostatnie na potrzeby państwowego porządku prawnego. Zagadnienia te jak dotąd nie były w ogóle przedmiotem zainteresowania polskiej literatury przedmiotu.

Badaniom poddano orzecznictwo austriackiego Sądu Najwyższego z okresu powojennego, dotyczące stanów faktycznych zaistniałych tak w okresie obowiązywania i recepcji Kodeksu Pio-Benedyktyńskiego z 1917 r.³, jak i Kodeksu Jana Pawła II z 1983 r.⁴ Lista analizowanych orzeczeń liczy jedenaście dokumentów z lat 1959-2013⁵, z których

³ *Codex Iuris Canonici, Pii X Pontificis Maximi, iussu digestus, Benedicti Papae XV, auctoritate promulgatus*, AAS 1917, pars II, 11-521.

⁴ *Codex Iuris Canonici, auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, AAS, 1983, pars II, 1-320.

⁵ Orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 1959 r., 5 Ob 554/59; orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 1974 r., 1 Ob 68/74; orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 1975 r., 2 Ob 110/75; orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 28 maja 1980 r., 6 Ob 576/80; orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 27 sierpnia 1980 r., 1 Ob 630/80; orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 3 kwietnia 1986 r., 8 Ob 643/85; orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 1999 r., 4 Ob 46/99i; orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 9 września 1999 r., 8 Ob A230/99b; orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 5 listopada 2002 r., 4 Ob 6/02i; orzeczenie austriackiego Sądu Najwyż-

wszystkie są dostępne w elektronicznej bazie dokumentów judykatury austriackiej (*Judikatur*) w ramach rządowego publicznie dostępnego Federalnego Systemu Informacji Prawnej (*Rechtsinformationssystem des Bundes*)⁶.

ZARYS STANU PRAWNEGO

Pełne zrozumienie opisywanego orzecznictwa wymaga zarysowania stanu prawnego odnośnie działania wyznaniowych osób prawnych, albowiem przedmiotowe orzeczenia austriackiego Sądu Najwyższego wydawane były – a także sama recepcja prawa kanonicznego w Austrii w zakresie wyznaniowych osób prawnych oparta jest – na innych podstawach prawnych niż w Polsce. Mianowicie, za podstawę skuteczności na *forum* prawa cywilnego norm majątkowego prawa kanonicznego uznaje się bądź postanowienia konkordatu z 1933 r.⁷ (nadal obowiązującego w Austrii, w przeciwieństwie do konkordatu polskiego z 1925 r.), bądź § 867 Powszechnego Kodeksu Cywilnego (*Allgemeine Bürgerliches Gesetzbuch*, ABGB)⁸.

Konkordat austriacki przewiduje w art. XIII § 2, iż osoby prawne Kościoła Katolickiego działać będą przez powołane do tego według prawa kanonicznego osoby. Ponadto wprowadza on również zasadę, że zarząd majątkiem kościelnym odbywać się będzie według norm prawa kanonicznego przez wyznaczone jego unormowaniami organy⁹. Austriacki kodeks cywilny statuuje natomiast, że przesłanki ważności z publicznymi osobami prawnymi (do których orzecznictwo zalicza wyznaniowe osoby prawne Kościoła Katolickiego) normowane są ze skutecznością wobec osób trzecich także przez jej własne przepisy, przy

szezo z dnia 22 marca 2011 r., 8 Ob 20/11s; orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2013 r., 2 Ob 129/12b.

⁶ <https://www.ris.bka.gv.at/Jus/>.

⁷ AAS 26 (1934), Nr 7, 249-284.

⁸ JGS Nr 946/1811 z późn. zm.

⁹ Por. Agnieszka Hess, *Państwo a Kościół: doświadczenia austriackie* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003), 55.

czyż naruszenie reguł reprezentacji w nich przewidzianych prowadziło do zasady do nieważności czynności prawnej¹⁰.

STANY FAKTYCZNE

Stany faktyczne, w odniesieniu do których zapadały powołane orzeczenia austriackiego Sądu Najwyższego stanowią mozaikę najróżniejszych sytuacji. Najczęściej przedmiot sporu koncentrował się wokół praw do nieruchomości. Podstawą dla orzeczenia z dnia 19 czerwca 1975 r. stała się sytuacja, gdy po (niekwestionowanej) sprzedaży części nieruchomości gruntowej należącej do opactwa, w sporządzonych następnie pisemnie dokumentach, jak też oświadczeniach ustnych oraz konkludentnie, opactwo zobowiązywało się umożliwić nabywcy przechód oraz przejazd przez sąsiedni grunt, nadal stanowiący własność opactwa. W orzeczeniu Sądu Najwyższego z dnia 28 maja 1980 r. sprawa dotyczyła rozmów prowadzonych przez głównego ekonoma, zarządcę oraz jednego z zakonników z dzierżawcą nieruchomości stanowiącej własność domu zakonnego Kongregacji Kanoników Regularnych Laterańskich Austriackich. Osią sporu było, czy doszło do zawarcia ustnej umowy, na mocy której dzierżawca miał nabyć własność nieruchomości, przy braku zgody kapituły domu, wymaganej uchwałą Kapituły Generalnej przy sprzedaży nieruchomości o wartości powyżej 500 000 szylingów austriackich.

¹⁰ Zob. szerzej: Peter Rummel w: *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch mit IPR-Gesetz, Ehegesetz, Mietrechtsgesetz, Wohnungseigentumsgesetz, Landpachtgesetz, Konsumentenschutzgesetz, Produkthaftungsgesetz, UN-Kaufrecht*, red. Peter Rummel, t. I (Wien: Manzsche Verlag und Universitätsbuchhandlung, 1990), 1065-1069; Raimund Bollenberger w: *Kurzkomentar zum ABGB: Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, Ehegesetz, Konsumentenschutzgesetz, IPR-Gesetz und Europäisches Vertragsstatutübereinkommen*, red. Helmut Koziol, Peter Bydlinski, Raimund Bollenberger (Wien: Springer Verlag, 2007), 806-808; Gregor Seikel, *Umfang, Grenzen und Nachweis der Vertretungsmacht bei privaten und öffentlichen Rechtsträgern in Österreich* (Berlin: Duncker & Humblot GmbH, 1998), 227 i n; Peter Rummel w: *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch mit wichtigen Nebengesetzen und EU-Verordnungen*, t. §§ 859-916 ABGB, red. Peter Rummel, Meinhard Lukas (Wien: Manzsche Verlag und Universitätsbuchhandlung, 2014), 96-103.

Niejednokrotnie sprawy dotyczyły najmu. Orzeczenie z dnia 25 listopada 1959 r. zapadło w odniesieniu do umowy najmu zawartej na rok, z tym zastrzeżeniem, że umowa ulegała przedłużeniu na kolejny rok w braku jej wypowiedzenia na 3 miesiące przed jej końcem (w efekcie więc trwała ponad 9 lat, podczas gdy zawarcie umowy na taki czas, wymagało zgody odpowiedniej przełożonej władzy kościelnej). W orzeczeniu z dnia 13 kwietnia 1999 r. zajęto się sprawą zawarcia przez proboszcza umowy najmu dwóch pomieszczeń w zabudowaniach plebanii na potrzeby magazynu (co istotne, czynsz najmu był ujęty w sprawozdaniach finansowych przedkładanych rokrocznie diecezji). W sprawie prowadzonej pod sygnaturą 8 Ob 20/11s, stan faktyczny obejmował zawarcie umowy najmu przez osobę, której powierzono na podstawie pełnomocnictwa zarząd nieruchomością przy braku uzyskania zgody miejscowego ordynariusza. Niemal tożsama sytuacja stała się przedmiotem orzeczenia z dnia 3 kwietnia 1986 r., z tym zastrzeżeniem, że sprawa dotyczyła nieruchomości prowincji zakonnej, a brak dotyczył zgody władz zakonnych. Podobnie podstawą faktyczną orzeczenia z dnia 24 stycznia 2013 r. było zawarcie umowy przez ekonoma, dysponującego co prawda pełnomocnictwem do zarządzania nieruchomością, lecz bez zgody rady ds. ekonomicznych, na rzecz której lokalny biskup ordynariusz przekazał uprawnienia do udzielania zgód związanych z majątkiem kościelnym.

Niekiedy sprawy dotyczące nieruchomości leżały na pograniczu prawa prywatnego i publicznego. Tak było w sprawie będącej przedmiotem orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 27 sierpnia 1980 r., w której wątpliwość zrodziła się na tle ewentualnego porozumienia pomiędzy proboszczem parafii a miejscowym właścicielem nieruchomości rolnej, które miałyby stanowić polubowne rozwiązanie kwestii przymusowego scalenia gruntów w ramach postępowania administracyjnego na podstawie ustawy krajowej dla Tyrolu o uporządkowaniu stosunków posiadania i wykorzystania pól¹¹. W omawianym stanie faktycznym nie doszło jednak do uzyskania zgody władz kościelnych przewidzianych kan. 1530 i 1532 CIC'1917, tj. w szczególności biskupa ordynariusza.

¹¹ Tiroler Flurverfassungs-Landesgesetzes LGBl. 32/1952 (w skrócie TFLG lub TirFLG).

Sprawy dotyczące nieruchomości nie wyczerpują jednak sytuacji, które doprowadziły strony sporu aż przed austriacki Sąd Najwyższy w związku z ewentualną recepcją majątkowego prawa kanonicznego. W jednym z najciekawszych stanów faktycznych, w odniesieniu do których zapadły przedstawiane orzeczenia, beneficjum proboszczowskie dysponowało prawem do łowiska rybnego. Proboszcz, zarządzający w pewnym okresie przedmiotowym beneficjum, sprzedał wynikające z tytułu do łowiska prawa na rzecz osoby trzeciej, z tym że nabywca zobowiązany był do corocznego świadczenia na rzecz beneficjum 10 kg pstrągów¹².

Inna interesująca sprawa dotyczyła zamówienia na obrazy stacji drogi krzyżowej dla nowo budowanej kalwarii, które to roszczenia objęte zostały cesją na rzecz banku, który udzielił kredytu małżeństwu, będącemu wykonawcą owych obrazów.

Warto też wskazać, że przedmiotem orzekania austriackiego Sądu Najwyższego były nie tylko sprawy ściśle majątkowe, ale także zawieranie innego rodzaju umów. W sprawie zakończonej orzeczeniem z dnia 9 września 1999 r. osiłą sporu było zawarcie z dyrektorem szkoły umowy o pracę. Zgodnie z postanowieniami ówczesnej konstytucji zgromadzenia benedyktynów w Austrii (pkt 2.2.1.5.2 lit h), zgody kapituły wymagały sprawy, które powodują poważne lub stałe obciążenia tak w zakresie zatrudnienia, jak spraw finansowych (*Angelegenheiten, die eine schwere oder dauernde Belastung in personeller oder finanzieller Hinsicht mit sich bringen*). Tymczasem zarządca (ekonom) podpisał przedmiotową umowę o pracę, nie uzyskawszy uprzednio odpowiedniej uchwały kapituły.

¹² Warto w tym miejscu wskazać, że w Polsce niejednokrotnie nieruchomości, stanowiące majątek kościelny, są uprawnione do podobnych świadczeń (np. do otrzymywania określonej ilości drewna, zboża czy właśnie zwierząt) od niektórych właścicieli, najczęściej pobliskich, nieruchomości. Te nieznane obecnemu polskiemu kodeksowi cywilnemu tzw. ciężary realne są często ujawnione w dawnych księgach wieczystych (np. austriackich wykazach hipotecznych), a w konsekwencji również w trakcie migracji przenoszonych do obecnych ksiąg wieczystych prowadzonych w systemie elektronicznym. Godzi się podnieść, że obowiązki takie nie wygasły, mimo braku ich uregulowania w kodeksie cywilnym i zasady *numerus clausus* praw rzeczowych, a to wobec treści art. XLVI § 2 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Przepisy wprowadzające kodeks cywilny, Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 94 z późn. zm.

ZAGADNIENIA BĘDĄCE PRZEDMIOTEM ROZWAŻAŃ
AUSTRIACKIEGO SĄDU NAJWYŻSZEGO

Prezentowane orzeczenia austriackiego Sądu Najwyższego oprócz potwierdzenia zasady, iż wyznaniowe osoby prawne Kościoła Katolickiego zaliczają się do osób pozostających „pod szczególną opieką rządu” w rozumieniu § 867 austriackiego kodeksu cywilnego¹³, czy charakterystycznego wyłącznie dla Austrii problemu konkordatowego ograniczenia recepcji majątkowego prawa kanonicznego w przypadku zakonnych osób prawnych¹⁴, albo nieznanej polskiemu prawu cywilnemu instytucji pomijania ograniczeń reprezentacji wobec osób działających w dobrej wierze¹⁵, dotyczą szeregu zagadnień istotnych także z punktu widzenia recepcji majątkowego prawa kanonicznego w Polsce.

POJMOWANIE ALIENACJI

Jednym z zagadnień o podstawowym dla praktyki znaczeniu, jakie pojawiło się w analizowanych orzeczeniach, jest kwestia wykładni

¹³ Zob. wśród omawianych zwłaszcza orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 1959 r., orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 1974 r., orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 28 maja 1980 r., orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 1975 r., orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 1999 r.; orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2011 r. oraz orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2013 r.

¹⁴ Odnośnie tego zagadnienia spośród opisywanych zob. zwłaszcza orzeczenie z dnia 3 kwietnia 1986 r. Problem polega na wykładni postanowienia art. XIII § 2 zd. 1 *in fine* konkordatu austriackiego, który przewiduje, iż na *forum* prawa państwowego będzie uważany za umocowanego reprezentanta miejscowy przełożony, zaś w przypadku związków zakonnych – przełożony danego związku (*bei Orden und Kongregationen gilt für den staatlichen Bereich bei Abschluß von Rechtsgeschäften der Lokalobere und, soweit es sich um Rechtsgeschäfte höherer Verbände handelt, der Obere des betreffenden Verbandes als der berufene Vertreter*). W orzeczeniu z dnia 28 maja 1980 r. austriacki Sąd Najwyższy powołał się na postanowienia protokołu dodatkowego do tegoż artykułu konkordatu, w którym postanowiono, że biskupi ordynariusze przy czynnościach wymagających intabulacji będą potwierdzać spełnienie wymogów prawno-kanonicznych danej transakcji. W ocenie sądu w braku takiego potwierdzenia czynność nie jest skuteczna, a zatem powołane organy nie mają całkowicie nieograniczonej kompetencji do reprezentacji.

¹⁵ Szczególnie ważne dla tej kwestii jest orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2013 r.

pojęcia alienacji tak *sensu stricto*, jak i *sensu largo*, gdyż w braku zezwolenia przewidzianego prawem kanonicznym akt taki jest nieważny (zob. kan. 1291, 1292 i 1295 CIC'1983). W zakresie alienacji *sensu stricto* orzecznictwo austriackiego Sądu Najwyższego potwierdza powszechnie przyjmowany pogląd¹⁶, że sprzedaż stanowi przykład alienacji. Bez szczególnych rozważań za alienację uznano sprzedaż nieruchomości w orzeczeniu z dnia 28 maja 1980 r. Co istotne, za alienację uznano nie tylko sprzedaż prawa własności rzeczy (w szczególności nieruchomości), ale także sprzedaż innych praw majątkowych. W orzeczeniu Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 1974 r. przez alienację rozumiano nie tylko sprzedaż rzeczy, lecz również wyzbycie się prawa majątkowego do łowiska rybnego. Ponadto także zamianę (nawet porównywalnych co do wartości nieruchomości) uznano za czynność alienacyjną w rozumieniu prawa kanonicznego w orzeczeniu z dnia 27 sierpnia 1980 r.

Zgodnie z kan. 1295 CIC'1983 (i odpowiadającym mu kan. 1533 CIC'1917) alienację *sensu largo* stanowi czynność, na skutek której majątek kościelny może się znaleźć w gorszej sytuacji. Jest to sformułowanie daleko niedokreślone, toteż istotne jest jego doprecyzowanie dla potrzeb praktyki, a co stanowi istotną wartość prezentowanych orzeczeń, dostarczającą argumentów także na gruncie prawa polskiego. Poczynając od wzbudzających najmniej kontrowersji rodzajów czynności prawnych, należy wskazać, że austriacki Sąd Najwyższy przyjmuje chociażby za czynność mogącą pogorszyć stan majątku wyznaniowej osoby prawnej w rozumieniu powołanych kanonów obciążenie jej nieruchomości służebnością. I tak w orzeczeniu z dnia 19 czerwca 1975 r. uznano ustanowienie służebności drogowej za co najmniej alienację *sensu largo*, powołując się na to, że obciążenie nieruchomości zazwyczaj zmniejsza jej wartość w sensie ekonomicznym.

W przypadku alienacji szczególnie doniosły jest problem kwalifikacji umów najmu i dzierżawy, a to ze względu na fakt, że Kodeks

¹⁶ Zob. np. Walenty Wójcik w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 4, Walenty Wójcik, Józef Krukowski, Florian Lempa (Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1987), 86; Robert T. Kennedy w: *New commentary on the Code of Canon Law*, red. John P. Beal, James A. Coriden, Thomas J. Green (Mahwah: Paulist Press, 2000), 1493-1494.

Prawa Kanonicznego z 1983 roku przewiduje w kan. 1297 odrębne unormowania dotyczące tego rodzaju umów, wydawane przez Konferencje Biskupów. W doktrynie więc sporne jest, czy uregulowania te stają się autonomiczne względem ogólnych reguł dotyczących alienacji¹⁷. Stanowisko austriackiego Sądu Najwyższego nie jest zupełnie jednoznaczne w tej kwestii i dostarcza zarówno argumentów za traktowaniem tego rodzaju umów w kategoriach alienacji *sensu largo*, jak i przeciwko temu pogładowi. Oto bowiem w orzeczeniu z dnia 3 kwietnia 1986 r. uznano za alienację umowę dzierżawy (jeszcze na gruncie Kodeksu Pio-Benedyktyńskiego). Podobny pogląd wyraził powołany sąd w uzasadnieniu orzeczenia z dnia 24 stycznia 2013 r. Nie inaczej było także w sprawie zakończonej orzeczeniem z dnia 3 kwietnia 1986 r., w której uznano nie tylko umowę najmu, ale także ustanowienie prawa do przekazania (cesji) praw z najmu jako alienację *sensu largo*, powołując się na to, że pozbawia ona możliwości zawarcia przez zarządzającego majątkiem kościelnym nowej umowy najmu o potencjalnie wyższym czynszu. Natomiast w orzeczeniu z dnia 25 listopada 1959 r. – jeszcze na gruncie Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. – uznano, że w odniesieniu do najmu i dzierżawy w prawie kanonicznym obowiązują regulacje szczególne względem alienacji (zob. kan. 1541 i 1542 CIC’1917)¹⁸.

Nie bez znaczenia dla polskiej praktyki może być również kwestia, która jak dotąd nie była przedmiotem licznych spraw przed polskimi sądami, a potencjalnie mogąca rodzić wiele sporów. Chodzi tutaj o możliwość uznania za alienację *sensu largo* umów o pracę. W orzeczeniu z dnia 9 września 1999 r. austriacki Sąd Najwyższy, choć nie zostało to wyartykułowane wprost, uznał zawarcie umowy o pracę

¹⁷ Za stosowaniem przepisów o alienacji opowiada się m.in. Wójcik, *Komentarz*, 86, 92; Bronisław W. Zubert w: *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r., T. II/3. Lud Boży. Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego*, red. Józef Krukowski (Poznań: Pallotinum, 2006), 106; Paweł Kaleta, „Zasady zawierania umowy dzierżawy w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku”, *Annales Canonici* 9 (2013), 124. Za wyłączeniem spod unormowań ogólnych opowiada się m.in. Robert T. Kennedy, *New commentary*, 1503-1504 i 1507.

¹⁸ Ważkim rozstrzygnięciem było również orzeczenie z dnia 5 listopada 2002 r. przesądzące, iż uznanie długu co do zasady wymaga spełnienia tych samych wymogów kanonicznych, co jego zaciągnięcie.

za czynność prawną, która prowadzi do pogorszenia stanu majątkowego osoby prawnej. Taka interpretacja wynika z faktu powołania w tym orzeczeniu kan. 638 § 3 CIC'1983 w związku z odpowiednim przepisem konstytucji zakonnej jako podstawy prawnej ograniczenia reprezentacji¹⁹.

BADANIE WYMOGÓW PRAWA KANONICZNEGO Z URZĘDU

W orzecznictwie austriackim pojawiło się również dodatkowe zagadnienie, a mianowicie, czy reguły wynikające z prawa kanonicznego powinny być brane pod uwagę przez sąd z urzędu czy tylko na wniosek (zarzut) strony postępowania. Może mieć to znaczenie także w Polsce z uwagi na elementy prekluzji występujące w polskim procesie cywilnym (zob. np. art. 207 § 6 i art. 381 k.p.c.²⁰). W orzeczeniu z dnia 19 czerwca 1975 r. uznano, iż normy prawa kanonicznego podlegają badaniu *ex officio*, posługując się analogią w przypadku braku przewidzianej ustawą państwową zgody innego organu²¹. W systemie austriackim uzasadnienia dla takiego stanowiska można doszukiwać się w traktowaniu prawa wewnętrznego wspólnot religijnych jako elementu prawa publicznego, którego to zabiegu interpretacyjnego niepodobna zastosować w polskim porządku prawnym.

¹⁹ Można jednak mieć wątpliwości, czy wskazanie kan. 638 § 3 CIC'1983 było uprawnione. Przedmiotowy § 3 tego kanonu nie odsyła do prawa zakonnego. Ponadto potraktowanie umowy o pracę w kategoriach alienacji (*sensu stricto* czy, tak jak w tym przypadku, *sensu largo*) eliminuje konieczność odwoływania się do zakonnego prawa własnego (obowiązek uzyskania zgody wynika bowiem wówczas bezpośrednio z unormowań kodeksowych). Być może w pracach przygotowawczych do publikacji omyłkowo zamiast kan. 638 § 1 CIC'1983 wskazano jego § 3. Analizowany przez austriacki Sąd Najwyższy przepis konstytucji zakonnej stanowił przecież najprawdopodobniej enumerację czynności nadzwyczajnego zarządu, o których mowa jest w tym pierwszym przepisie. Ponadto wydaje się, iż umowa o pracę nie zawsze stanowić będzie alienację *sensu largo* (przykładowo w sytuacji, gdy majątek nie będący *patrimonium* pozwala na zaspokajanie wierzycelności pracowniczych i publiczno-prawnych z zatrudnieniem związanych).

²⁰ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, tekst jedn. Dz. U. 2016 r., poz. 1822 z późn. zm.

²¹ Zob. też: powołane wyżej orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 28 maja 1980 r.

Nie oznacza to jednak, by w Polsce wyżej wspomniane kwestie miały być brane pod uwagę przez sąd rozpoznający sprawę w postępowaniu cywilnym wyłącznie na wniosek lub zarzut podniesiony przez stronę postępowania. Konieczność badania ograniczeń reprezentacji wynikających z prawa kanonicznego wynika z obowiązku brania nieważności bezwzględnej czynności prawnej pod uwagę przez sąd z urzędu, a takąż sankcję można wyinterpretować z treści art. 38 k.c.²² w zw. z art. 58 § 1 k.c.²³. Ponadto w przypadku badania powstania skutków czynności prawnej jako elementu konstrukcji prawnej dochodzonego roszczenia, stan faktyczny obejmować będzie zazwyczaj dokonanie czynności prawnej, a zatem przedmiotem rozpoznania przez sąd będzie również ziszczenie przesłanek złożenia oświadczenia woli przez wyznaniową osobę prawną, a co za tym idzie i wymogów prawa kanonicznego, które wyznaczały procedurę wytworzenia tejże woli.

RECEPCJA PRAWA ZAKONNEGO I PARTYKULARNEGO

W przeciwieństwie do modelu włoskiego recepcji prawa kanonicznego, przyjmowane w Polsce stanowisko sądów powszechnych w sprawach reprezentacji wyznaniowych osób prawnych Kościoła Katolickiego opiera się na recepcji majątkowego porządku prawa kanonicznego *en bloque*. Innymi słowy w świetle stanowiska polskiej judykatury recepcja obejmuje tak powszechne majątkowe prawo kanoniczne, jak i prawo partykularne, w szczególności konstytucje zakonne, ale i dekrety biskupów diecezjalnych, przewidujące procedury podejmowania decyzji odnośnie majątku kościelnego.

Omawiane zagadnienie głębokości recepcji prawa kanonicznego było również przedmiotem zainteresowania austriackiego Sądu Najwyższego. W orzeczeniu z dnia 9 września 1999 r., uznał on, iż wpływ na skuteczność czynności prawnych ma nie tylko prawo

²² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, tekst jedn. Dz. U. z 2017 r., poz. 459 z późn. zm.

²³ Nieco więcej wątpliwości budzi w tym zakresie przyjmowana niekiedy konsekwencja działania przez wadliwie umocowany organ w postaci bezskuteczności zawieszonej.

powszechnie zawarte w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r., ale i prawo zakonne, w szczególności konstytucje zakonne. W orzeczeniu tym powołano się nie tylko na postanowienia kan. 638 § 3 CIC'1983, ale również na postanowienia konstytucji zakonnej, przewidującej akty, które mogą być podejmowane dopiero po uzyskaniu zgody kapituły (*cum consensu*). Na gruncie austriackim jest to stanowisko o tyle nowe, że poprzednio uzasadnienie orzeczenia z dnia 28 maja 1980 r. sugerowało, iż na mocy art. XIII § 2 austriackiego konkordatu recepcja prawa kanonicznego w przypadku zakonnych osób prawnych została ograniczona²⁴, a wymogi prawa własnego nie mają bezpośrednio mocy na *forum* prawa państwowego. Podobnie w orzeczeniu z dnia 13 kwietnia 1999 r. austriacki Sąd Najwyższy uznał, iż w państwowym porządku prawnym relewantne są unormowania wydawane przez Konferencję Biskupów, w tym nie tylko te ustalające tzw. sumę najwyższą²⁵ i najniższą, ale też wydane na podstawie kan. 1297 CIC'1983 regulacje dotyczące umów najmu i dzierżawy²⁶. Podobnie przyjęto w orzeczeniu z dnia 24 stycznia 2013 r. i w orzeczeniu z dnia 5 listopada 2002 r., w którym to opowiedziano się za recepcją przepisów wydawanych przez Konferencję Biskupów odnośnie kościelnych mas majątkowych utworzonych na dawnym prawie²⁷, oraz przepisów wydawanych przez miejscowych biskupów dotyczących zarządu ich majątkiem.

FORMA WYRAŻENIA ZGODY PRZEWIDZIANEJ PRAWEM KANONICZNYM

Kolejną kwestią, która może mieć znaczenie również w Polsce, jest możliwość wyrażenia zgody na dokonanie czynności prawnej

²⁴ Zob. wyżej.

²⁵ W austriackiej terminologii nadal określana często jako tzw. granica Rzymu (*die Romgrenze*).

²⁶ W przedmiotowym orzeczeniu chodziło o Dekret z dnia 25 stycznia 1984 r. o umowach dzierżawy (*Dekret über Bestandverträge*), Amtsblatt der Österreichischen Bischofskonferenz 1984, nr 1, poz. 7.

²⁷ Zob. dekret o osobowości prawnej „kościół parafialny” i „beneficjum proboszczowski” (*Dekret der Österreichischen Bischofskonferenz über die Rechtspersonen „Pfarrkirche” und „Pfarrpfünde”*), Amtsblatt der Österreichischen Bischofskonferenz 1984, nr 1, poz. 15.3.

przez właściwe władze kościelne w sposób dorozumiany. Kwestia ta nie doczekała się dotąd jednoznacznego rozstrzygnięcia w polskim orzecznictwie i stosunkowo rzadko jest podnoszona w postępowaniach sądowych²⁸, choć może stanowić poważny argument w sporze. W istocie zagadnienie dotyczy też tego, czy recepcja prawa kanonicznego obejmuje wyłącznie obowiązek uzyskania zgody (wymóg o charakterze materialnym), czy także wymaganą przez prawo kanoniczne określoną jego formę (zob. np. kan. 1281 § 1 *in principio* CIC'1983).

W odniesieniu do powołanego zagadnienia austriacki Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 13 kwietnia 1999 r. opowiedział się przeciwko dopuszczalności wyrażenia zgody w sposób dorozumiany przez biskupa diecezjalnego na czynność najmu. Zarazem wyrażono pogląd, że wymóg pisemności przewidziany prawem kanonicznym (dekretem Konferencji Biskupów) jako warunek *ad solemnitatem*, pomimo odnoszenia się do formy, a nie procedury tworzenia woli wewnętrznej, zachowuje swoją moc także w państwowym porządku prawnym. Zatem zgoda udzielona w formie, która skutkuje nieważnością w porządku kanoniczno-prawnym, powoduje wadliwość czynności prawnej, której owa zgoda dotyczy, także na *forum* prawa państwowego.

CZYNNOŚĆ DOKONANA PRZEZ ZARZĄDCĘ W RAMACH POWIERZONYCH OBOWIĄZKÓW

Ostatnim zagadnieniem poruszonym w dorobku austriackiego Sądu Najwyższego o potencjalnym znaczeniu także dla praktyki polskiej jest kwestia istnienia ograniczeń reprezentacji w przypadku powierzenia,

²⁸ Zasadniczym powodem, dla którego zagadnienie to nie jest przedmiotem kontrowersji w doktrynie i kanwą orzeczeń sądowych, jest to, że o dorozumianej zgodzie, w myśl zasady *qui tacet consentire videtur*, można mówić wówczas, gdy osoba, której zgoda jest wymagana przez prawo kanoniczne, ma wiedzę w zakresie zamiaru złożenia określonego oświadczenia woli przez organ reprezentacji wyznaniowej osoby prawnej, względnie ma wiedzę co do złożenia już takiego oświadczenia, a zarazem brak z jej strony działań skierowanych przeciwko takiej czynności prawnej. W polskich realiach rzadko zdarza się, by zarządzający majątkiem kościelnym bądź wierni informowali o takich czynnościach prawnych biskupów ordynariuszy, a ci nie podejmowali żadnych działań względem takich oświadczeń woli.

zwłaszcza przez podmiot kościelny sprawujący nadzór i uprawniony do udzielania zgody w ramach procedur wytworzenia woli wewnętrznej wyznaniowej osoby prawnej, zarządu majątkiem kościelnym. Zarząd mieniem kościelnym nie musi być bowiem sprawowany przez osoby piastujące funkcję organów wyznaniowej osoby prawnej, a najczęściej również nie jest to wskazane ze względów natury praktycznej. W Polsce w przypadku większości wyznaniowych osób prawnych, zarządcy tacy, nawet jeśli są przewidziani prawem kanonicznym (np. ekonom diecezjalny – kan. 494 § 1 zd. 1 CIC'1983, ekonom w instytutach zakonnych – kan. 636 § 1 CIC'1983), wobec wyznaczenia struktury organów w sposób wiążący przez ustawę indywidualną²⁹, w świetle prawa cywilnego nie mogą działać w charakterze organów za osoby prawne, których majątkiem zarządzają. Muszą składać za nie oświadczenia woli w roli pełnomocników. W tym względzie pojawia się wątpliwość, czy pełnomocnictwo na gruncie prawa cywilnego im udzielone, może obejmować, niejako z góry, dokonywanie czynności, na które potrzebna jest zgoda odpowiednich władz kościelnych (np. biskupa ordynariusza).

Mniej wątpliwe (choć nadal kontrowersyjne) na gruncie prawa kanonicznego, zagadnienie to w świetle prawa polskiego nastrocza mniejszych trudności. Udzielenie pełnomocnictwa, na które to pełnomocnictwo wyrażona została zgoda odpowiednich władz kościelnych, a których zgoda byłaby na daną czynność prawną potrzebna, wydaje się zasadniczo byłoby skuteczne, o ile dałoby się z niego wywieść zgodę na tą konkretną czynność. W praktyce więc wiele zależałoby od treści samego dokumentu pełnomocnictwa. Natomiast raczej nie powinno budzić wątpliwości, że dokonanie czynności wymagającej zgodnie z prawem kanonicznym zgody władzy kościelnej, na podstawie pełnomocnictwa udzielonego bez takiej zgody, byłoby wadliwe. W tym zakresie, w ewentualnym sporze sądowym, pomocą może służyć orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2011 r., które wydaje się iść właśnie w tym kierunku.

²⁹ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2013 r., poz. 1169 z późn. zm.

PODSUMOWANIE

Podzielanie przez polski, ale też austriacki, Sąd Najwyższy stanowiska, opowiadającego się za skutecznością na *forum* prawa państwowego norm majątkowego prawa kanonicznego w zakresie ograniczeń reprezentacji wyznaniowych osób prawnych Kościoła Katolickiego, otwiera możliwość posiłkowania się przez polską judykaturę i pozostałych przedstawicieli praktyki dorobkiem orzecznictwem wypracowanym przy *Schmerlingplatz*. Poglądy i argumentacja, zawarte w uzasadnieniach orzeczeń austriackiego Sądu Najwyższego, w wielu punktach potwierdzają stanowisko polskiego Sądu Najwyższego. Mowa tutaj o takich sprawach, jak np. pojmowanie alienacji *sensu stricto* czy obejmowanie recepcją zarówno norm powszechnego majątkowego prawa kanonicznego, jak i prawa partykularnego.

Zarazem przedstawione orzecznictwo zwraca uwagę na zagadnienia, które bądź jeszcze w ogóle nie były przedmiotem rozstrzygnięć wydawanych przez polski Sąd Najwyższy, bądź rzadko stają się przedmiotem sporów sądowych. Wskazuje ono nowe punkty sporne w sprawach z udziałem majątku kościelnego i nowe linie argumentacji dla ich uczestników. Dotyczy to w szczególności kwestii badania wymogów prawa kanonicznego z urzędu przez sądy rozpoznające sprawy dotyczące czynności prawnych wyznaniowych osób prawnych Kościoła Katolickiego, konieczności dochowania odnośnie zgody przewidzianej prawem kanonicznym formy wymaganej przez to prawo *ad solemnitatem*, czy zakresu i skuteczności pełnomocnictwa obejmującego zarząd majątkiem kościelnym.

Nie można też pominąć, że opisane orzeczenia austriackiego Sądu Najwyższego wypowiadają się także w kwestiach istotnych dla nauki prawa kanonicznego. Zabierając głos w takich sprawach, jak zakres semantyczny pojęcia alienacji (*sensu stricto*, a zwłaszcza *sensu largo*) oraz autonomiczność unormowań w zakresie umowy dzierżawy i najmu majątku kościelnego, prezentowane orzecznictwo stanowi także materiał dla doktryny prawa kanonicznego. Z tych wszystkich względów warto zaznajomić się z dorobkiem austriackich jurystów.

BIBLIOGRAFIA

- Beal, John P., James A. Coriden, Thomas J. Green (red.). *New commentary on the Code of Canon Law*. Mahwah: Paulist Press, 2000.
- Koziol, Helmut, Peter Bydliński, Raimund Bollenberger (red.). *Kurzkommentar zum ABGB: Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, Ehegesetz, Konsumentenschutzgesetz, IPR-Gesetz und Europäisches Vertragsstatutübereinkommen*. Wien: Springer Verlag, 2007.
- Hess, Agnieszka. *Państwo a Kościół: doświadczenia austriackie*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003.
- Kaleta, Paweł. „Zasady zawierania umowy dzierżawy w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku”, *Annales Canonici* 9 (2013), 119-137.
- Krukowski, Józef (red.). *Komentarz do kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r., T. II/3. Lud Boży. Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego*. Poznań: Pallotinum, 2006.
- Rummel, Peter (red.). *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch mit IPR-Gesetz, Ehegesetz, Mietrechtsgesetz, Wohnungseigentumsgesetz, Landpachtgesetz, Konsumentenschutzgesetz, Produkthaftungsgesetz, UN-Kaufrecht*, t. I. Wien: Manzsche Verlag und Universitätsbuchhandlung, 1990.
- Rummel, Peter (red.). *Meinhard Lukas, Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch mit wichtigen Nebengesetzen und EU-Verordnungen*, t. §§ 859-916 ABGB. Wien: Manzsche Verlag und Universitätsbuchhandlung, 2014.
- Seikel, Gregor. *Umfang, Grenzen und Nachweis der Vertretungsmacht bei privaten und öffentlichen Rechtsträgern in Österreich*. Berlin: Duncker & Humblot GmbH, 1998.
- Strzała, Marek. „Skuteczność norm prawa kanonicznego w zakresie reprezentacji kościelnych osób prawnych w orzecznictwie Sądu Najwyższego”. W: *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. Pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego, Gniezno 11-12 IX 2010*, red. Krzysztof Krasowski, Małgorzata Materniak-Pawłowska, Maksymilian Stanulewicz, 211-221. Poznań: Ars boni et aequi, 2010.
- Strzała, Marek. „Ograniczenia reprezentacji wyznaniowych osób prawnych Kościoła Katolickiego”. *Krakowski Przegląd Notarialny* 2 (2016): 107-138.
- Wójcik, Walenty, Józef Krukowski, Florian Lempa, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 4. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1987.

ACTING ON THE BEHALF OF LEGAL ENTITIES OF THE CATHOLIC CHURCH
IN THE LIGHT OF THE AUSTRIAN SUPREME COURT'S JUDGEMENTS

Summary

The Austrian Supreme Court, in a similar way to the Polish Supreme Court, states that canon law rules governing church property are relevant in the field of acts of legal entities of the Catholic Church. Hence, the views and arguments presented in its judgements in cases concerning the management of ecclesiastical property are also important for Polish legal practice.

Between 1959 and 2013 a number of judgements were issued. There were a variety of cases, starting from the sale of the immovable property, through leasing it, and ending with the sale of fishery rights and contract of employment. In relation to those events a number of relevant legal views were stated by the Austrian Supreme Court. It considered the meaning of the term “alienation” (in the strict and broad sense), the obligation of a judge to examine canon law requirements for managing ecclesiastical property, the relevance of the particular canon law, the possibility of giving consent required by canon law *per facta concludentia* and scope of proxy authorization to manage church property. The question of treating the lease as an alienation in terms of the Code of Canon Law has also been raised. The case-law deals with many problems associated with the application of canon law in practice and provides a number of arguments to the parties in possible court proceedings.

Key words: Catholic Church; canon law; Austria; Supreme Court; canon law reception; Code of Canon Law; alienation; ecclesiastical property

Słowa kluczowe: Kościół Katolicki; prawo kanoniczne; Austria; Sąd Najwyższy; recepcja prawa kanonicznego; Kodeks Prawa Kanonicznego; alienacja; majątek kościelny

Tłumaczenie własne autora